2e JAARG. MAANDBLAD No. 9 LENTEMAAND 1938

DE WOLFSANGEL

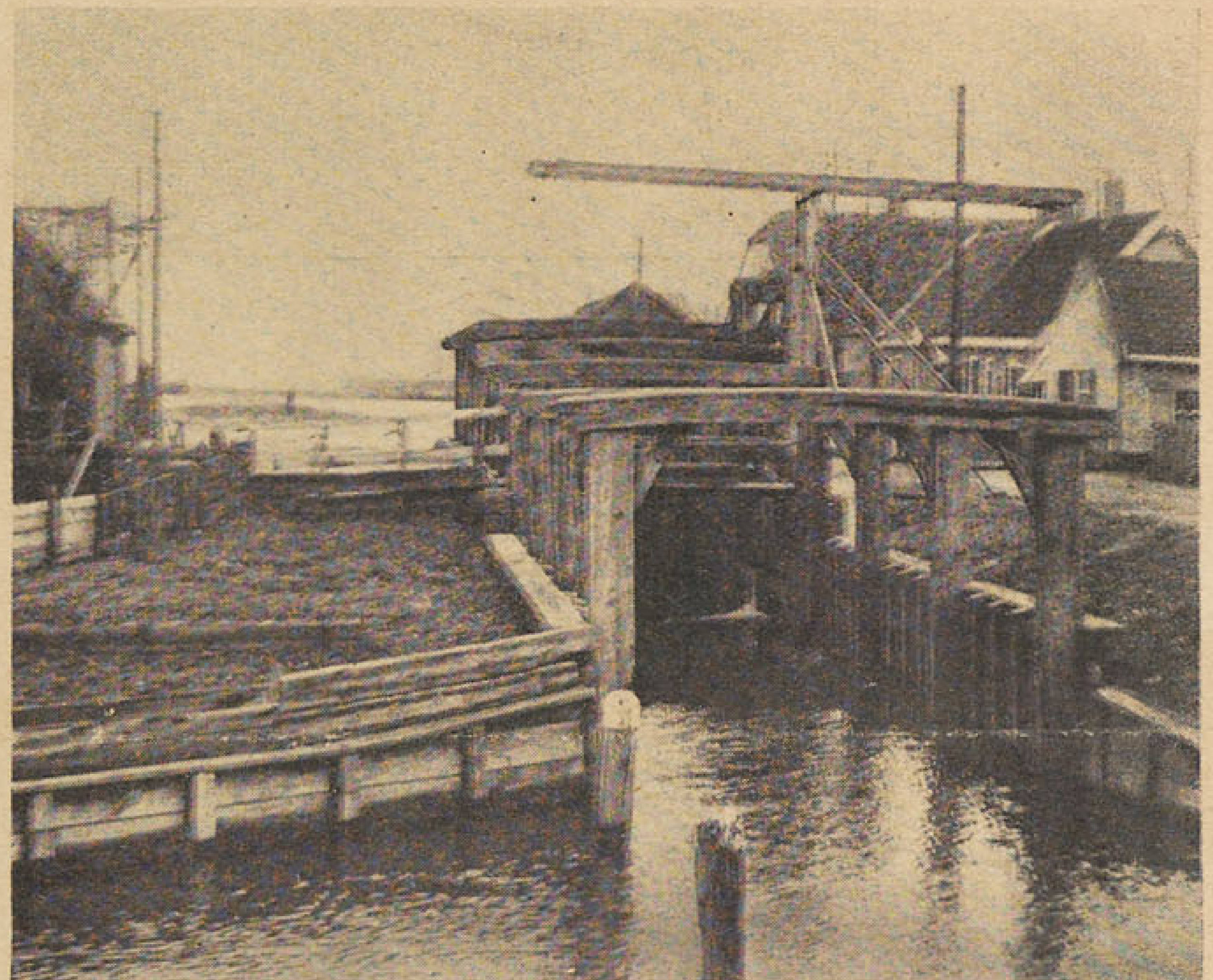
STRIJDBLAD VOOR NEDERLANDSCH VOLKSBEWUSTZIJN

ONDER LEIDING VAN Mr. H. REYDON

UITGAVE — STICHTING DER VADEREN ERFDEEL — WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE
INTEEKENPRIJS f 1,50 PER JAAR (f 0,75 PER HALFJAAR) — LOSSE NUMMERS 15 CENT
BEHEER POSTBUS 51 LEIDEN — POSTGIRO 307867 DER VADEREN ERFDEEL — AMSTERDAM

LENTEMAAND

Dammen en Sluizen

Dammen en sluizen zijn in ons land overbekend en een menigte steden en dorpen ontleenen hun namen aan deze kunstwerken van den waterstaat. En ieder weet, dat de hoofdstad van ons land haar naam ontleent aan den daar ter plaatse in den Amstel gelegden dam — zonder dat feitelijk iemand zich eenige voorstelling maakt van dit werk en wat men er mee beoogde.

Immers: een dam in een rivier legt men niet zonder doel: in 't algemeen schijnt ons op 't eerste gezicht zulk een werk dwaas en niet in 't belang van de afwatering. Niemand denkt eraan den Nieuwen Waterweg in 't belang van de afwatering af te dammen; zou men het doen, dan werd de afvloeiing van het water zeker niet verbeterd.

De voorouders moeten dus met hun dammen een ander doel hebben gehad en dat was: het opstuwende buitenwater tegen te houden. In rivieren, die steeds volop water aanvoerden, hebben ze dan ook nooit dammen gelegd, maar uitsluitend in die natuurlijke afwateringen, die in het natte jaargetijde water afvoerden, maar gedurende droge perioden eerder te weinig water bevatten. Zooals de Amstel en de Rotte.

Een dam in de uitmonding van zulk een rivier deed nuttige diensten en men zocht hem zoo te bouwen en te vervolmaken, dat hij tegelijk het wegloopen van het water beneden zeker peil voorkwam en het binnenstroomen van te veel zout water bij hooge vloeden verhinderde.

De eenvoudigste bouw van zulk een dam is dus een dwarsdijk door het stroombed, waar tegelijk het overvloedige binnenwater overheen kan stroomen, terwijl het buitenwater bij zijn hoogsten stand er beneden blijft.

Ik geloof niet, dat deze toestand zich in ons land bij voor een afdamming in aanmerking komende uitwateringen ergens heeft voorgedaan.

We moeten ons dus de eenvoudigste dammen, als b.v. die in Amstel en Rotte reeds iets meer samengesteld denken en dus zoo, dat ze bij hoog binnenwater de afvloeiing in ruime mate toelieten, maar tegelijk eventueel nog hooger stijgend buitenwater konden keeren. Het verschil tusschen deze beide waterpeilen gaf dus de hoogte aan van een gedeelte van den dam, dat gemakkelijk moest kunnen worden verwijderd.

Hier hebben we het eerste waterbouwwerk, waarmee men waterstanden kon regelen: de dam met wisselende hoogte. De oudste vorm daarvan zal zijn geweest een dwarsdijk met daarop een beschoeide verhooging met in 't midden een doorlaat, dien men kon afsluiten met een dubbele rij posten in sleuven, terwijl z.n. de ruimte tusschen deze posten kon worden opgevuld, op de wijze, waarop thans de doorritten naar de wad-polders in de slaperdijken kunnen worden gedicht.

Dit kan men b.v. zien in den dijk die van Baarn naar Eemnes leidt.

De mensch is van 't meeste gemak gediend. En het zal dan ook wel niet lang geduurd hebben, of men bracht in plaats van de posten in het te openen gedeelte van den dam deuren aan, die door hooger stijgend buitenwater werden dichtgedrukt. Aldus verkreeg men een automatisch werkende uitwateringssluis.

Maar voor de scheepvaart leverde een dam ernstigen hinder. Bij kleine schepen kon een overtoom nuttige diensten bewijzen, maar groote schepen konden noch van binnen naar buiten, noch van buiten naar binnen.

De oplossing van dit vraagstuk werd echter ook spoedig gevonden: Men maakte de uitstroomopening in den dam dieper en de deuren evenveel hooger en bracht aan de binnenzijde een tweede stel deuren aan, die door het binnenwater werden dichtgedrukt, maar die niet hooger waren dan de vroegere dam, zoodat er overheen het overtollige water kon afvloeien. Was nu bij opkomenden vloed of intredende eb het peil binnen en buiten gelijk, dan konden beide deuren worden geopend en schepen in- en uitvaren.

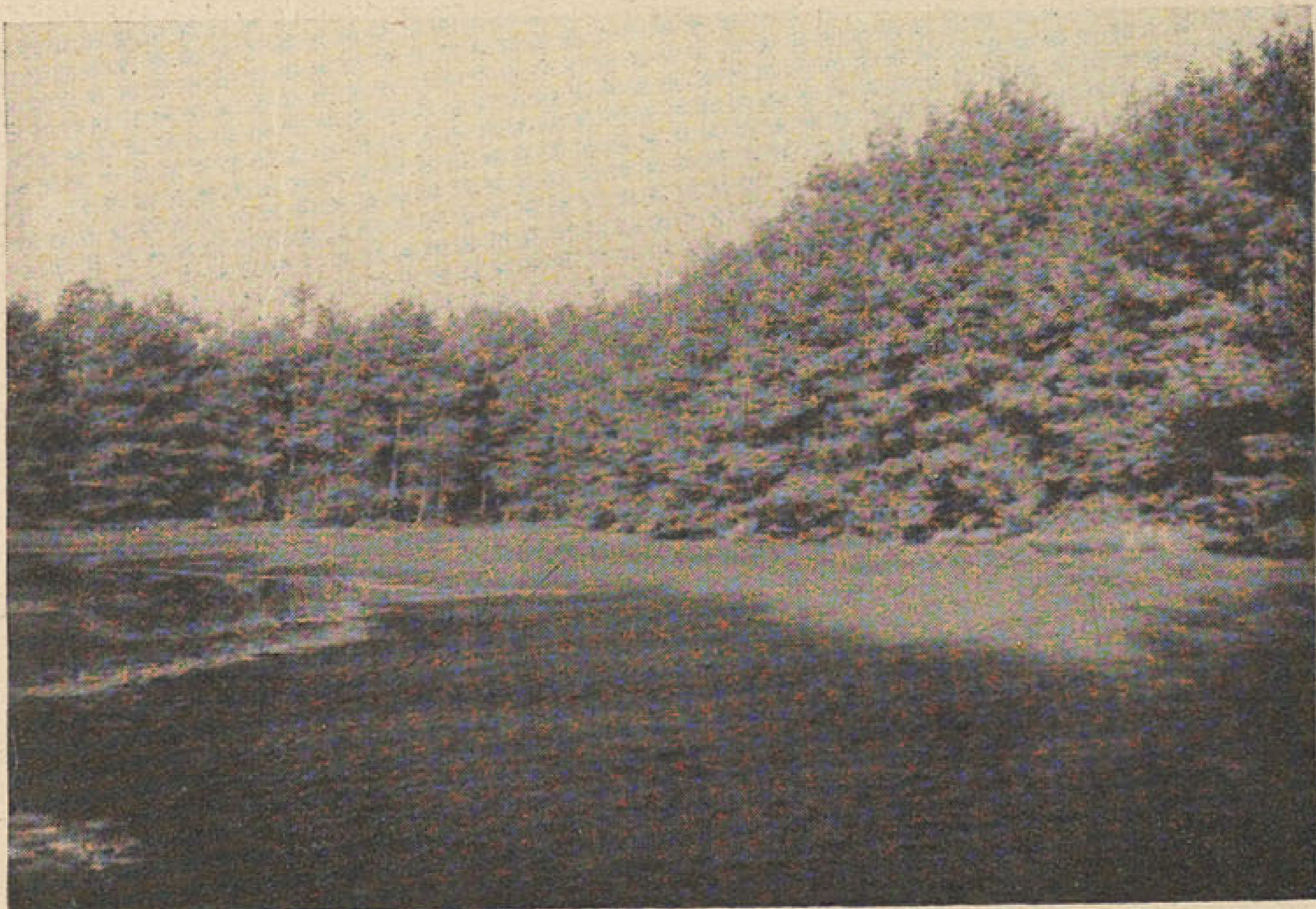
Nog een stap verder en men legde op korten afstand achter elkaar twee dammen, beide met een dubbel stel deuren. Tusschen de beide dammen kon men nu door schuiven in de deuren, het peil van het water willekeurig op binnen- of buitenwaterhoogte brengen: de schutsluis was uitgevonden. Door de schutkolk op 't peil van het buitenwater te brengen was men nu ook in staat de waterkeerende kracht van de buitenvloeddeuren op te voeren. De dammen zijn verdwenen: de sluizen zijn gebleven. Geen wonder. De waterkeerende kracht van een sluis is grooter; bovendien levert ze veel minder belemmering voor de scheepvaart. Maar de dammen leven voort in verschillende namen van plaatsen, in de nabijheid waarvan ze vroeger werden aangelegd. En ze vertellen ons aldus op eenvoudige wijze van den strijd onzer voorouders en op welke plaatsen door hen de eerste verdedigingswerken tegen het water werden aangelegd.

De oude Postweg

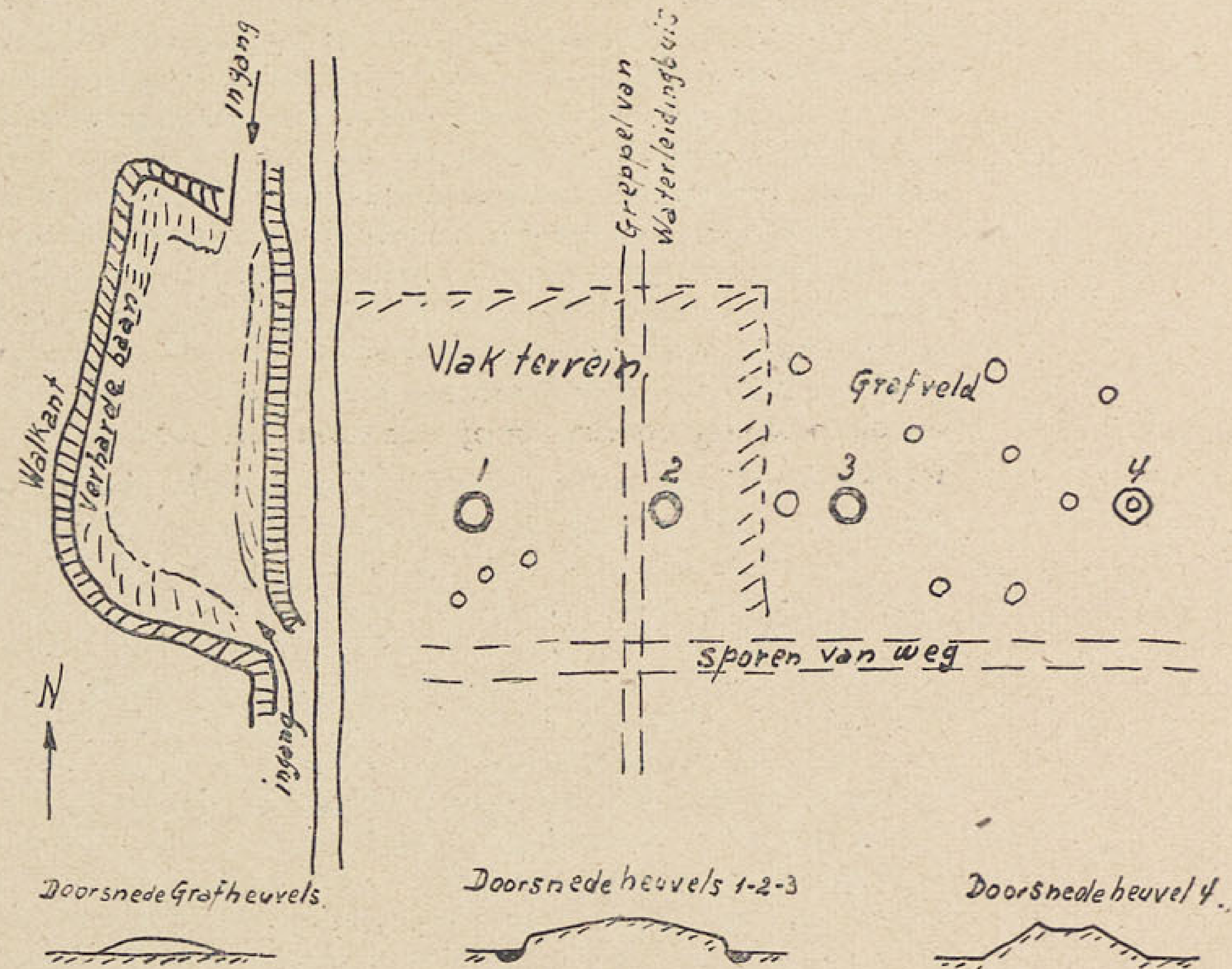
In het Twickelsche Bosch

Als men aan wil duiden, hoe uitgestrekt de bebossching van het Twentsche land in de grijze oudheid wel was, zegt men, „dat een eekhoorntje over de toppen der boomen kon loopen vanaf Markelo tot in de Lutte achter Oldenzaal, zonder den grond aan behoeven te raken", en men voegt er dan aan toe „het Twickelsche bosch bij Delden is nog een overblijfsel van dit dichte woud". In hoeverre dit alles waarheid bevat weten we niet, maar zeker is, dat ondanks die dichte bebossching toch reeds lang vóór 't beruchte jaar 800 er voorvaderen woonden tusschen Markelo en Oldenzaal en niet alleen daar, maar in 't geheele Twentsche land. Immers op alle mogelijke plaatsen zijn en worden urnen of urnenscherven gevonden; nabij streken die thans bewoond zijn en óók in 't verre verleden bewoond waren; maar ook daar waar tegenwoordig bijna niemand woont en de heide of 't bosch sinds eeuwen eenzaam en verlaten liggen. We mogen veronderstellen, dat waar menschen begraven zijn, toch zeker op niet zoo'n heel verren afstand er vandaan diezelfde menschen geleefd en gewerkt hebben. We ontkomen daarbij niet aan den indruk, dat het geheele land vrij dicht bevolkt is geweest, althans dichter dan meestal verondersteld wordt. Deze veronderstelling vindt steun in de volksverhuizingen, die plaats hadden omdat de boeren door gebrek aan geschikt bouwland (dus eigenlijk door de dichte bevolking) genoodzaakt waren een dunner bevolkte streek op te zoeken, waar nog onbebouwd land in voldoende mate aanwezig was.
Het is ons niet voldoende te weten, dat onze voorouders gestorven en begraven zijn; belangrijker is, dat zij geléé́fd en gewerkt hebben. Daarom zoeken wij niet slechts naar hun graven, al is het graf der vad'ren natuurlijk een plek die we in eere moeten houden, doch vooral naar plaatsen die tijdens hun leven een rol speelden. In Twente is de mogelijkheid om sporen dier plaatsen te vinden groot. Jammer is, dat door de ontginningen der laatste 50 jaar veel is omgeploegd en gelijk gemaakt, waardoor vooral verscheidene grafplaatsen zijn vernield, welker inhoud thans in de verschillende musea prijkt. Ook zijn door een ware jacht op urnen verscheidene grafheuvels door ondeskundigen vernield, enkel en alleen om in 't bezit van een urn te komen. We hopen, dat allen die belangstellen in de voorgeschiedenis van ons volk eindelijk eens zullen gaan inzien, dat het zaak is alléén bij hooge uitzondering een grafheuvel af te graven en dan alléén — onder deskundige leiding — wanneer verwacht mag worden dat de wetenschap omtrent onze voorvaderen er door zal worden verrijkt. We kunnen het voorgeslacht niet beter eeren dan door hun graven ongeschonden aan het nageslacht over te dragen. De Twickelsche bosschen hebben voor een groot deel nog een ongerept karakter; de boschpaden zijn meest vrij toegankelijk en slechts hier en daar verspert een bordje met het opschrift „Verboden toegang" den weg. Het is ons niet bekend of men ooit hier iets gevonden heeft wat betrekking had op onze voorouders. Toch belooft deze streek véél in dit opzicht. De Havezathe Twickel is oeroud, evenals het stadje Delden met zijn uit het midden der 15e eeuw dateerend uit Bentheimersteen opgetrokken kerkje, welks muren en grafzerken zooveel spreken tot hen, die bekend zijn met de oud-Germaansche zinnebeelden. De boeren uit de middeleeuwen, ja zelfs tot diep in de 18e eeuw lieten nog de oude runenteekens op hun grafzerken beitelen. We lazen in het Overijsselsch Sagenboek van Sinninghe, o.a. „dat de zwarte spookhond met zijn vurige oogen in 't Twickelsche bosch ronddwaalde". Nu heeft de ervaring ons geleerd, dat heel dikwijls plaatsen in een slechten reuk stonden, omdat zij iets te maken hebben met onze heidensche voorvaderen, een reden dus om onze aandacht op deze omgeving te vestigen en door onderzoek ter plaatse ons van het al of niet bestaan van overgebleven sporen te vergewissen.
Niet ver van den ouden Almeloschen postweg, of zooals men tegenwoordig zegt „'t fietspad naar Almelo" ligt het erve 't Helcate. De weg is hier zeer breed, 't echte type van een Hessenweg, links en rechts omzoomd met wallen en greppels, terwijl aan beide zijden 't bosch zich uitstrekt, overwegend bestaande uit naaldhout. Ongeveer 300 meter vóór het houten bruggetje over de Twickelsche vaart — door één der heeren van Twickel op 't eind der 18e eeuw gegraven — werd onze aandacht getrokken door een „ven", een waterplas zooals men in woeste deelen van Twente wel meer vindt. Deze plassen ontstaan daar, waar onder in den grond een harde laag zit, die 't regenwater belet weg te zakken, zoodat een moerassige plek ontstaat.

Het „Ven" in het Twickelsche bosch

Men heeft bij zoo'n ven dan geen steile walkanten, maar een langzaam afloopenden bodem, die naar 't midden dan meestal steeds drassiger wordt. Nog lang ná 'n regenval blijft 't water er staan en alleen in droge zomers valt zoo'n plas droog. We bezochten ons „vennetje" weer eens op een regenachtigen dag, laat in den herfst, terwijl grauwe regenwolken met groote snelheid over de, het geheele ven omgevende, boomen voortjoegen. Alleen in 't midden bevond zich wat water, overigens was de vlakke bodem droog. We begaven ons in het „ven" en tot onze verrassing was de grond er in vast en met andere planten begroeid dan gewoonlijk in- of bij een ven gevonden worden. De wal valt recht af, de bodem ligt ongeveer 40 cm. lager dan de omgeving. We kregen sterk den indruk, dat deze „plas" door menschenhand gegraven was, terwijl de uitgegraven grond dan gebruikt zou zijn om de omgevende wallen te vormen. De omwalling is op twee tegenover elkaar liggende plaatsen onderbroken en het blijkt, dat dit toegangswegen zijn om binnen de omwalling te komen. Dit wijst o.i. op een aanleg met een bepaald doel. Nu zou het mogelijk kunnen zijn dat men op die plek vroeger zand afgegraven had, ware het niet dat binnen de omwalling een omstreeks 6 meter breede strook loopt waar de grond schijnbaar anders van samenstelling en ook harder en vaster is dan buiten die strook. Ingeval we met een zandafgraving te maken hadden, is deze binnen de omwalling gelegen baan doelloos. In de baan bevinden zich verschillende diepe kuilen, waarschijnlijk gegraven om als drinkgelegenheid te dienen voor het in dit eenzame gedeelte van 't bosch levende groot wild. Toen onze belangstelling voor dit gebied eenmaal gewekt was, besloten we nu het bosch gelegen aan de tegenoverliggende zijde van den postweg te onderzoeken. Achteraf bleek de moeite rijk beloond te worden. Op ongeveer 40 meter afstand van den weg, ligt daar op een gelijk gemaakt vlak een prachtige, zuiver ronde kunstmatige heuvel, met een middellijn van ongeveer 15 M. en een hoogte van ca. 1 meter. Indrukwekkend rijst deze als 't ware als een eiland uit den grond op. De vorm is niet als gewoonlijk bij een grafheuvel een gedeelte van een bol, doch heeft meer weg van een afgeknotten kegel, met steil afgestoken kanten, waardoor de heuvel zich zuiver afteekent. Het schijnt dat er vroeger een greppel omheen geloopen heeft; de sporen ervan zijn duidelijk waarneembaar, al is de greppel thans gevuld met humus. Mogelijk heeft er wel een palisade omheen gestaan. We vonden drie dergelijke heuvels in een rechte lijn liggend op afstanden van ca. 25 meter, resp. 50 meter van elkaar. De richting dier lijn is ongeveer Oost-West. Aan den voet van den tweeden heuvel loopt een greppel ongeveer in de richting Noord-Zuid. Tusschen heuvel 2 en 3 troffen we een kleinere aan in den vorm van het bekende grafheuveltype. Zuid-oost van heuvel 2 liggen een drietal kleinere grafheuvels, terwijl we ten Noorden en Oosten

Renbaan. Drieheuvelheiligdom en Grafveld in 't Twickelschebosch.

van heuvel 3 een compleet grafveld van kleinere en grootere grafheuvels vonden. Tenslotte is te midden dezer graven een kegelvormige heuvel gelegen in het verlengde der lijn over 1, 2 en 3, waarvan de vorm anders is dan die van nos. 1, 2 en 3, maar óók anders dan van de drie graven bij heuvel 2. Hij is nl. van boven afgeplat, terwijl de top wat hol is uitgegraven, wat ook bij enkele grafheuvels 't geval is. Niet onmogelijk dat men hier al eens naar urnen gezocht heeft, ofschoon de heeren v. Twickel nog nooit verlof tot uitgravingen op hun bezittingen gegeven hebben. Dan zouden die uithollingen nog ontstaan kunnen zijn doordat na 't rooien der boomen, die er eventueel op gegroeid hebben, de wortelruimten niet zijn aangevuld, wat echter ook vrij onwaarschijnlijk is, omdat een dergelijke manier van doen tegen de regels van goed boschbeheer ingaat, en het boschbeheer op Twickel altijd voortreffelijk is geweest. Voorloopig kunnen we dus hiervan nog geen verklaring geven.

De geheele aanleg zooals deze daar eenzaam en verlaten in 't bosch ligt, slechts aan weinigen bekend (zooals later bleek) maakt een overweldigenden indruk op diegenen, die iets trachten te vinden uit lang vervlogen tijden. Dit prachtig bewaard gebleven heiligdom met aansluitend grafveld zal in elk geval, indien de traditie der heeren van Twickel gehandhaafd wordt, niet vernield worden. De enkele boer uit de naaste omgeving die van 't bestaan afweet, noemt die heuveltjes „Hunnebedden", waardoor vanzelf alweer naar 't verre verleden wordt verwezen. Bij nadere beschouwing is 't opmerkelijk, dat de ruimte om de heuvels 1 en 2 geheel vlak en vrij van graven is, zooals die verderop in zoo groot aantal worden gevonden, vooral om heuvel 4. We vonden, zij 't dan ook zeer vaag, nog overblijfselen van een verharde baan of weg die Zuidelijk van de 4 hootdheuvels heeft geloopen en zeer waarschijnlijk met een bocht heeft aangesloten op den westelijken ingang van het „ven" aan gene zijde van den ouden postweg. Hiermede ontstond voor ons verband tusschen de heuvels en het „ven". Nu heeft men ook op andere plaatsen in Noord-West Europa dergelijke heuvelheiligdommen aangetroffen en wel meestal in verband staande met een ruimte waar paardenrennen gehouden werden, b.v. in Engeland in de omgeving der bekende Stonehenge en in Lippe-Detmold. Hier treft men een z.g.n. drie-heuvelheiligdom in de naaste omgeving der renbaan aan. De heuvels hebben een middellijn van ± 20 M. en een hoogte van 1.5 M.; ze waren waarschijnlijk gewijd aan Wodan, Freya en Donar. Bovendien bevindt er zich nog een vierde heuvel welke als Ding-

Een der heuvels van het Drieheuvelheiligdom.

heuvel gediend zou hebben, waaromheen vele grafheuvels. Ook in Zweden, n.l. in Oud-Upsala bevindt zich zoo'n drie-heuvelheiligdom met nog een 4e heuvel. Toen men in Lippe de renbaan had ontdekt en had vastgesteld, dat het drie-heuvelheiligdom er mee in verband heeft gestaan, informeerde men in 1931 vanuit Lippe of er in Oud-Upsala in de omgeving van het heuvelheiligdom soms een uit de oudheid stammende renbaan te vinden was. Naar aanleiding hiervan is men daar toen aan 't zoeken gegaan en inderdaad heeft men de betrokken plaats gevonden, waarvan o.a. nog in de literatuur der 17e eeuw sprake was en die ook nog voorkwam op een kaart uit 1850.

Keeren we thans terug naar 't Twickelsche bosch en bezien we hetgeen we daar vonden eens wat nader. Ook hier 3 heuvels, die door hun bijzonderen vorm zich van de andere onderscheiden, in gezelschap van een vierde. Ook hier de talrijke grafheuvels. Ook hier in de naaste omgeving een ruimte, die zeer goed als renbaan gediend kan hebben, al lijkt het op 't eerste gezicht wat fantastisch, een „ven" als renplaats uit den voor-christelijken tijd te willen betitelen. Wanneer men echter de door ons naar voren gebrachte verschilpunten met een normalen heideplas in aanmerking neemt, dan is het niet gewaagd, aan te nemen, dat ons „ven" op een kunstmatige wijze is ontstaan. Ook nú nog zou men er een paardendraverij in kunnen houden, terwijl de toeschouwers dan op de omwalling plaats konden nemen en van hieruit de geheele ruimte te overzien is.

Dat onze voorvaderen in de verschillende renspelen zeer bedreven waren, daarvan getuigt meer dan éen Romeinsch schrijver, en we weten allen, dat zelfs in onzen tijd de paardensport in alle vormen nog zeer in trek is bij de boeren. Dat er bovendien in de naaste omgeving van 't „ven" wel iets geweest is, dat in verband staat met de vóórgeschiedenis, daarop wijst het nabij gelegen erve „'t Helcate". Namen waarin 't woord „Hel" voorkomt duiden op een vóór-christelijk verband. Men heeft in Twente o.a. Helwegen, dit zijn oeroude wegen, misschien wel de wegen waarlangs men ter heilige Marke trok en waarlangs de „volksverhuizingen" plaats vonden. Niet onmogelijk is, dat we in den „ouden Almeloschen postweg" ook zoo'n Helweg kunnen zien. Opmerkelijk is, dat halverwege tusschen de Twickelsche vaart en Almelo de weg door de buurschap „Tusveld" gaat, welker naam volgens Ort (Oudheidkundige aanteek. III, bl. 126, 235) afgeleid zou zijn van Thius of Tyr. We vinden daar ook den Tusvelder esch.

Misschien zal men zeggen: dat geheele complex is geen heiligdom, doch 'n gewoon „grafveld". In dit geval willen we wijzen op de kerk van Delden met haar talrijke graven erin. Niemand zal toch beweren, dat de kerk er is om de graven, maar wel, dat men met voorliefde zich in de kerk (het heiligdom) liet begraven, mogelijk wel omdat men sinds onheugelijke tijden gewend was, de laatste stoffelijke resten in en om de plaatselijke heiligdommen bij te zetten.

We zijn er ons van bewust dat het laatste woord, èn over de Twickelsche renbaan, èn over 't drie-heuvelheiligdom nog niet is gesproken; nauwkeurig wetenschappelijk bodemonderzoek vooral van het „ven", zal ons zekerheid kunnen verschaffen. In afwachting hiervan achten we het toch niet uitgesloten dat we hier inderdaad de plaats gevonden hebben, waar de boeren uit de omgeving van Delden, waarschijnlijk als onderdeel van een of andere kultische handeling, hun spelen hielden.

Wanneer men gebroken heeft met de onjuiste en misleidende voorstelling der dobbelende, drinkende en vechtende wezens, die sommigen ons zoo gaarne als onze voorouders voorhouden, dan wéét men zich een levende schakel in de lange rij der geslachten met hetzelfde bloed, denzelfden aard, dezelfden geest en dezelfde behoeften en drang zich te uiten. Vanzelfsprekend zal men dan in een andere richting zoeken dan voorheen, omdat we dan meer van ons voorgeslacht verwachten en dan geldt hier zeker méér dan ergens anders „die zoekt, die vindt".

In 't Twickelsche bosch liggen als stille getuigen, plechtig en indrukwekkend, de heuvels, die lang geleden, onze voorouders opwierpen als uiting voor hun religieuze gevoelens. Die tijden zijn voorgoed voorbij, evenals de bij die tijden behoorende gestalten van Wodan, Freya en Donar. De scheppers van dit heiligdom echter, onze voorvaderen, moeten we eeren, zoo goed als hen, die als uiting van hun religie het prachtige Deldensche kerkje bouwden!

Een boer! Ja, dat zien wij zonder meer, de kunstenaar heeft hier een boer weergegeven, beter dan een foto dat gewoonlijk kan.
Het is een Nederlandsche boer, van den Veluwe-rand, meer weten wij niet. Is hij eigen boer of pachter? Of is hij arbeider? Ook dat zou nog kunnen. Maar dan zeker niet van vader op zoon. Of is hij aan den steun? Nog veel minder denkbaar.... Maar er is veel mogelijk tegenwoordig!
Uit de houding en uit het gezicht spreken wel moeite en zorg, maar tevens een zelfstandig karakter; het karakter van een man die voortgekomen is uit sibben die gewend zijn verantwoording te dragen, zij het ook in het klein, in het bestek van de hofstede.
Hij staat vast in dit leven, in zijn bedrijf en wat daarbuiten valt beziet hij met een lichten spot, die echter niemand kwetst; die de stadsmensch niet eens ziet, nog veel minder begrijpt en die toch om den strak gesloten mond speelt.
De blik in de ruimte is hem nog eigen. Maar het moderne leven geeft den boer geen ruimte meer. Had hij duizend jaar eerder geleefd, wellicht had hij dan meer gezien, misschien was hij wel mee op Wiking geweest. Want dezelfde aard van weleer zit onzen boeren nog in het bloed, zij het ook minder dan voorheen. Het komt nòg voor, dat boerenjongens gaan varen en toch weer in het land hunner vaderen als boeren sterven, zooals eens de zonen der groote adel-boeren op Wiking gingen. Zij hadden geen moeite bij het werven van manschap en na de jaren van zwerven keerden zij op de hofsteden terug. Steeds en overal, waar de mogelijkheid er toe bestond, was het Noordras boer èn wiking.

Onderzoekingstocht op de stafkaart

(II).

In het vorige nummer hebben wij verschillende groepen van merkwaardige bergnamen beschreven, waarin telkens een opvallende overeenkomst voorkwam, en waarbij wij bijzondere aandacht geven aan bergen of plaatsen, waarin het woord „Haeck-", „Hunnen-" of „Riezen" in voorkwam. Natuurlijk was die lijst van namen bij lange na niet volledig, want bij nauwkeurig nazoeken der kaarten blijkt telkens weer, dat er groepen van namen verschijnen, die herinneringen opwekken aan de reeds genoemde in het vorige artikel.

Zoo vinden wij bij „Driebergen" onder Zeist, in het Noorden een „Rijsenburg", hetgeen weer aan de Noordelijke winterreuzen doet denken.

In den Achterhoek ligt „Haaksbergen", en vlak daarbij vonden wij weer een „Langeloo" en rechts er van een „Brammeloo".

Ongetwijfeld zal een plaatselijk onderzoek in dergelijke, op de kaart onvolledig schijnende centra nog veel meer namen kunnen opleveren, die weer mee kunnen helpen het beeld, dat wij van het geestelijk leven onzer voorouders aan het onthullen zijn, te verbeteren.

Hier ligt een uitgezochte taak voor de verschillende, deels nog in oprichting verkeerende werkgroepen, die op de door dit artikel vaak vaag aangeduide plaatsen veel meer te weten kunnen komen, dan door een stafkaart alleen mogelijk is. Het beste bewijs hiervoor levert wel de vermelde groep bij Oldebroek, waarbij van de opgegeven namen bijna niet één op de kaart voorkomt, en deze bijna uitsluitend opgeteekend werden uit de beschrijvingen van plaatselijke bewoners, waar deze namen nog voortleven. Waar steden of dichtbebouwde kommen in de buurt liggen is het vaak nog mogelijk de oude namen terug te vinden in de straatnamen.

Zoo komt in Nijmegen nog een „Wolfskuilstraat" en een „Lichtenbergstraat" voor, namen, die zeer goed passen bij de anderen, wanneer wij het centrum bij Nijmegen vergelijken met de andere groepen.

Bij Huizen in het Gooi komt zoo naast een „Wolfskamer" een „Woensbergweg" (Wodansberg) voor en een steenbakkerij „De Rijsenberg" (Reuzenberg); in Rotterdam een „Wolfshoek".

Over hetgeen hier beschreven wordt, en wat nog in volgende artikelen over deze onderwerpen behandeld zal worden, is ongetwijfeld nog niet het laatste woord gezegd — deze wijze van onderzoek is trouwens nog geheel nieuw — de hoofdbedoeling is dan ook slechts om eens een begin met deze zaken te maken en er belangstelling voor op te wekken. Wanneer lezers van deze beschouwingen, die in de buurt van de beschreven oude heiligdommen wonen, opgewekt worden, eens een grondig onderzoek ter plaatse in te stellen, dan is het doel reeds voor een groot deel bereikt.

Op de ons ter beschikking staande kaarten, die slechts het Zuidelijk gedeelte van Drente, Overijssel, Gelderland en een gedeelte van Utrecht en het Gooi beslaan, vonden wij tot dusver reeds een 25-tal middelpunten, die zonder twijfel ook in de andere hooger gelegen deelen van ons land, als in Groningen, Noord-Drente, Noord-Brabant en Limburg zullen voorkomen.

Den vorigen keer schreven wij over de verschillende „Haacken-, Hunnen- en Reuzenbergen", die steeds in het Noorden van de vermelde groepen voorkwamen. Dezen keer zullen wij daarover nog enkele andere bijzonderheden mededeelen.

Om te beginnen zullen wij daartoe nog enkele nieuwgevonden middelpunten opgeven, die hetgeen wij dit keer vertellen willen, nader verduidelijken.

	LOCHEM	
De Bramel Galgengoor	De Luchte	Witte Wijvenkuil Langen
	Wildenborgh Stoetenberg	

—

Hettenheuvel		Braamt
	MONTFERLAND Galgenberg Lengelerbosch	
		's-HEERENBERG
Borghees		Speelberg

—

NIJKERK Hel Klinkenberg Driedorp		Huinen Hondsnest Lange Meen
	Kruishaar	

—

	HAAKSBERGEN
Brammeloo Linteloo Langeloo De Smallenberg	Hollenbarger Veld 't Krakeel

—

Linde Paardelanden Lange Wijk	Braamberg Collendoorn HARDENBERG

—

Eelerberg Kattenhuizen Galgenhoek Stoepaars Klinkenbelt	HELLENDOORN Preekstoel	Braambelt Ligtenberg Eversberg

—

Bij een groot aantal van deze groepen vinden wij nu in het Noordelijk gelegen gedeelte behalve de in het vorig artikel beschreven bergen, die ons aan de Winterreuzen herinneren, ook nog wel plaatsen met „Hel"- of „El"-, en daarbij plaatsen of bergen, waarin „Braam-" of „Bremer-" in voorkomt.

Dit „Hel-" of „El-" doet ons weer aan den winter denken, aan den dood. „Hel" was de plaats, waar onze voorouders zich de verblijfplaats der afgestorvenen dachten, waarbij wij er den nadruk op leggen, dat dit niet een dergelijk oord vol verschrikkingen was, zooals dit in de christelijke godsleer gebruikelijk is.

De hiermede steeds gepaard gaande „Braam-"namen — en het is mogelijk, dat bij de groepen, waar deze naam niet voorkomt, deze in den loop der eeuwen verloren is gegaan -- lijken op het oog zeer onopvallend en gewoon. Bramen vindt men overal in de natuur, en op het oog zou men denken, dat deze plaatsen mogelijk alleen maar hun naam kregen, doordat er zooveel bramen groeiden of nog groeien.

Om dit eenigszins duidelijker te maken, volgen hieronder eerst eenige citaten uit het veel omstreden boek van H. Wirth, „Die Heilige Urschrift der Menschheit". Op bld. 426 lezen wij daar, hoe op een oud-Babylonische tegelvoorstelling een godinne-gestalte voorkomt in een hoefijzervormige doornrank (Ur-boog), die door een God verbroken wordt. Het stelt een motief voor der Moeder Aarde in het „Doornbosch", in de „Doornhaag", het „Braambosch", of het bekende „Doornroosje"-sprookjes-motief. De Babyloniërs waren de erfgenamen van de hooge Sumerische beschaving. De Sumeriërs waren een volk uit Noordelijke streken.

Blz. 463: „De doornhaag is nauw verbonden met de cultuur der steentijd, de doornstruiken, de groenblijvende,

vruchtdragende behooren tot de oudste voorstellingen van den levensboom. In het bijzonder moet hierbij de aandacht gevestigd worden op de Braam (Rubus fructicosus). Heilig is deze steeds groene struik als teeken der winterzonnewende, waarvan de takken als een „Ur-boog" groeien, en in den herfst, wanneer de uiteinden den grond raken, weder bewortelen. Door zulke, aan twee zijden bewortelde braamrank-Ur-bogen laat men zieke kinderen kruipen, als ter wedergeboorte."

We zullen nu eens zien, hoe deze gegevens te rijmen zijn, met hetgeen wij in ons land vinden.

Zooals algemeen bekend mag worden verondersteld, leeft in onze sprookjes en legenden nog veel van de oude, voorchristelijke gedachten in dichterlijken vorm voort. Hierboven werd reeds gesproken van het „Doornroosjemotief"; de prinses, die te midden der doornen sluimert om gewekt te worden door een Prins.

Op het Ellertsveld nu, wij vermeldden het reeds in het vorige artikel, woonden volgens de sage ook reuzen, waarover wij spraken in verband met de „reuzenbergen". Het merkwaardige is nu, dat deze reuzen „Ellert" en „Brammert" heetten, dat zij een vrouw vingen, en deze zeven jaar vasthielden in hun woonplaats, de „Brammershoop", (ook wel „Moordkuil" genoemd), waar zij zeven kinderen kreeg, en toen wegvluchtte. Ook hier weer een bekend sprookjesmotief, dat overeenkomst vertoont zoowel met Doornroosje als met „Sneeuwwitje met de zeven dwergen".

In een oude Flora van Heukels wordt als volksnaam voor de Braam vermeld, behalve „Heiningbes", ook „Hunnebes".

Op de Veluwe komt een sage voor, waarin Fro, de jonge Lentegod, de godin Gerda bevrijdt uit het kasteel van Hymer, den Winterreus.

Al deze voorstellingen wijzen op duidelijke Winterzonnewende-motieven, de zekerheid dat na den schijnbaren dood weer nieuw leven zal ontwaken.

Waren de „Haecken-", „Hunnen-" en „Reuzen-bergen" voor zoover wij althans kunnen nagaan uitsluitend woonplaatsen der grimmige Winterreuzen, bij de „Braam-" en „Bremer-bergen" spreekt, naast dezelfde voorstelling, een geloof aan vernieuwd leven na winter en dood.

Merkwaardig is, hoe bij Oldebroek zoowel een „Haaksche Berg" als een „Helberg" en een „Bremerberg" voorkomen. (De „Bremerberg" is nog bekend als zandplaat links van Elburg, terwijl het stadje Elburg in de oudste tijden „Helberg" heette.)

Mogelijk zijn hier twee verschillende Germaansche stammen over elkaar heengeschoven, waarbij het eene volk bij den eeredienst slechts één Noordberg had, en de andere een tweetal bergen, de Helberg en de Braamberg, als symbolen gebruikte.

Zekerheid hierover zal slechts verkregen kunnen worden, wanneer over het geheele land, en overigens in alle deelen van Europa, waar Germaansche volkeren wonen, een algemeen overzicht is verkregen over het voorkomen der hierboven genoemde oude heiligdommen.

Namen van volken

In de alleroudste tijden, toen de stammen nog geheel op en voor zichzelf leefden, werden zij, die geen stam- of volksgenooten waren, niet als gelijkwaardigen, niet als menschen beschouwd.

M e n s c h e n waren alleen de stamgenooten.

Dit blijkt nog uit verschillende volksnamen, vooral daar waar een volk den naam behouden heeft, dien het z i c h z e l f gaf.

Veel volken of stammen n.l. hebben hun naam van anderen gekregen. Denken we slechts aan den grooten invloed, dien de Romeinen op de naamgeving gehad hebben van volken, die zij bestreden. Het ligt dus voor de hand, dat er spot- of scheldnamen bij zijn. Een aardig voorbeeld is E s k i m o. Dat woord beteekent ongeveer: rauwvleescheter. De Eskimo's noemen zichzelf echter o.a. Inuit = menschen. De Kaffers noemen zichzelf Aba-ntu = menschen. De Zigeuners heeten eigenlijk Romnicave = kinderen der menschen. Tal van voorbeelden zouden nog gegeven kunnen worden.

Wanneer de volken met elkaar in aanraking komen (op vreedzame wijze namelijk!) en erkennen dat de anderen ook menschen zijn, is het noodig, dat volks- en stamgenooten van elkaar onderscheiden worden.

V o l k s g e n o o t wordt dan h e t woord „Zweden", beteekent „het eigen volk". „Schwaben" = behoorende tot de eigen gemeenschap. Ons oude woord „sibbe" houdt daarmede verband.

„Teutonen" = die tot de „teuta" behooren. Teuta = oudhgd „diot" = volk.

Ons woord d i e t.

Zoo zijn „Duitsch" en „Dietsch" verklaard.

Na de groote volksverhuizing is er het woord A l e m a n n e n. Dat zijn „allen die tot de nieuwe gemeenschap van Germaansche stammen behooren". Uit verschillende stammen heeft zich dus een nieuw volk gevormd.

Een andere onderscheiding is die in:

a. menschen die men verstaan kan;
b. de lallenden, de stommen.

Eén voorbeeld:

De Slaven noemden zichzelf „Slovenen", van „slovo" = woord.

Slovenen zijn dus zij, die h e t w o o r d machtig zijn. De anderen (vooral de Germanen) zijn „Nemici" van „nemu" = stom!

Over het algemeen beschouwde elk jong volk zich als ver verheven boven anderen, machtiger, belangrijker dan de anderen.

Dit besef van meerderheid of belangrijkheid blijkt uit tal van namen.

„Galliërs" komt van g a l = dapper, sterk, kracht.

„Kelten" beteekent waarschijnlijk: de hoogen, de verhevenen.

„Nerviërs" komt van n e r = kracht, macht.

„Bructeren" komt van bëraht = glanzend, hel.

„Sugambren" ontstaan uit s u en g a m b a r = „goed, gezond" en „sterk, onvermoeibaar", „Bataven" (nog in Betuwe) staat in verband met bhad-rá = gelukkig, gunstig, enz.

De Batavieren zijn dus „de voortreffelijken".

„Boergondiërs" staat vermoedelijk in verband met een stamwoord dat „geweldig, groot" enz. beteekent. Ze zijn dus „de edelen", „de voornamen" of „de sterken".

Het eiland „Bornholm" van het Oudnoorsche woord „Borgundarholmr" = „eiland der Borgundar", is een aanwijzing van de plaats, waar dat volk vroeger woonde, vóórdat het naar Oost-Duitschland trok.

Dat volken ook genoemd werden naar de wapenen waarvan zij zich bedienden, zal iedereen duidelijk zijn.

De „Saksen" bedienden zich van een „sahs" = kort zwaard.

De „Langobarden" waren vermoedelijk de met een lange „bart" = „bijl" bewapenden.

Het verhaal van de „lange baarden" is een fabeltje.

Franken: Frakka, franca = werpspies.

Dus: de met een werpspies gewapenden.

De verklaring „Franken" als „vrijen, edelen" is onhoudbaar; wellicht te beschouwen als een verklaring achteraf, toen de Franken in Gallië het heerschende volk waren geworden.

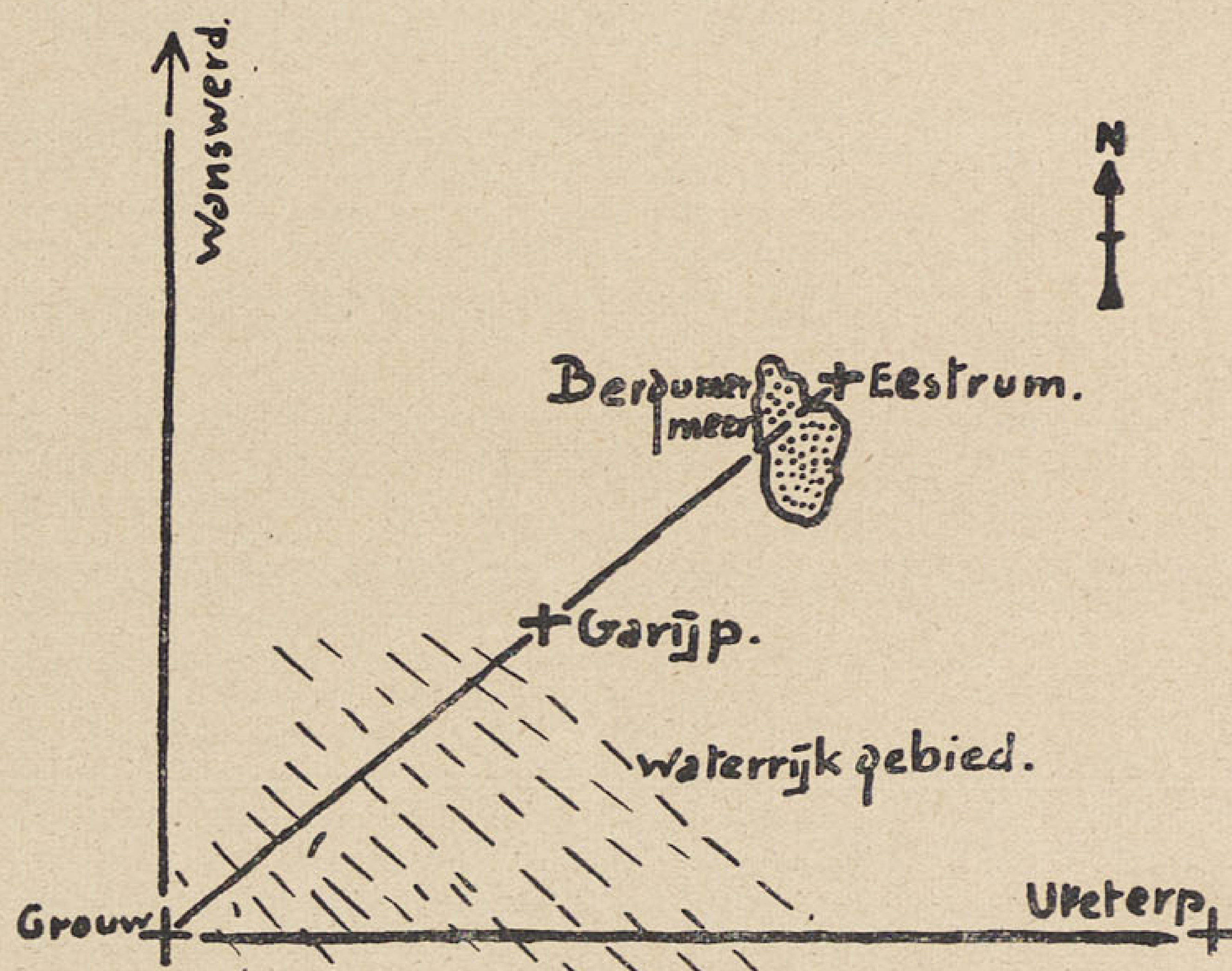
Uit het bovenstaande blijkt wel, hoe zelfachting ieder gezond volk kenmerkt, al uit die zich ook verschillend bij verschillenden aard. Dit gezonde zelfbewustzijn kan ontaarden in zelfoverschatting en in misplaatste minachting van wat alleen maar anders is; maar de innige liefde die wij voor eigen volk, eigen ras en cultuur hebben, kunnen wij nooit voor vreemd ras en vreemde cultuur hebben.

De eenvoudige, z.g. onontwikkelde mensch staat van nature afwerend tegenover vreemd ras, terwijl de ontwor-

telde z.g. ontwikkelde mensch zich dikwijls juist voelt aangetrokken tot het vreemde, het exotische, het prikkelende. De juist opgevatte rassenkunde leert ons tweeërlei: 1. de moeilijk te overschatten beteekenis van ras; 2. dat wij geen maatstaf hebben om het eene ras hooger te stellen dan het andere en dus nooit reden hebben op ander ras neer te zien.
Uit deze twee volgt, dat vermenging van ver uiteenliggende rassen een groot gevaar in zich bergt, niet omdat het ééne ras „beter" is dan het andere, maar omdat die vermenging b e i d e verderft.

Sint Pietersfeest in Groot-Friesland

Eenige pas ontdekte aanvullingen op het artikel over St. Pieter in Friesland in het vorige nummer, mogen hier nog volgen.
Reeds gaf ik terloops aan, dat de maand Februari in Friesland Selle of Sellemoane genoemd wordt. In verband met de waarde, welke wij aan den 22sten toekennen als begin van de lente zou het geen bevreemding wekken, indien de naam van deze maand wijst op een offerplechtigheid of iets van dien aard. Welnu, bij den kroniekschrijver Beda kan men vinden: „Solmonath dici potest mensis placentarum, quas in eo diis suis offerebant." (Solmonath kan de maand der koeken worden genoemd, welke zij in deze aan hun goden offerden). S o l is dus een offerkoek, waarvoor wij een parallel vonden in 't Gothisch s a l j a n, wat bisschop Ulfilas, die den bijbel in het Gothisch vertaalde, weergeeft door o f f e r e n. Het latere Angelsaksische s e l l a n-s e a l d (waarvan het Engelsche t o s e l l-s o l d) is meer in de algemeene zin overgeven en verkoopen.
Uit den klinker a van saljan ontwikkelt zich de o in solmonath en e in selle-moanne.
Op deze offerkoek hoop ik later nog terug te komen.
Het werpen met de looverballen staat niet los van andere feestviering. Op vele plaatsen vindt men in het voorjaar balspelen, welke in Friesland voor het meerendeel in kaatspartijen veranderden. Herm. C. A. Grolman (Nederlandsche Volksgebruiken) ziet hierin een ritus, waarbij de bal te beschouwen is als zonnesymbool. Daar er in ons geval bovendien een aanstaand paar bij voorkomt is het niet onwaarschijnlijk, dat dit balwerpen een oud vruchtbaarheidsgebruik aan het begin van de lente is.
In de „Rimen en Teltsjes" van de gebroeders Halbertsma vinden we een beschrijving van een St. Piteravond (21 Sellemaand dus) in een eenvoudig gezin van plm. 100 jaar geleden, waaraan wij het volgende ontleenen (vertaald): „.... kwam er eenig gestommel bij de deur. De kinderen zaten nog om de haard om de pepernoten van omke op te knabbelen en toen sprong er iemand het portaal in met een ketting aan zijn voet, en die vroeg of er ook a a r d i g e kinderen in huis waren? „Ja", zei Saapke, „kom maar binnen, Sinte-Piter".
En daar kwam hij aan: het was stuurman Haaije, maar onherkenbaar. Een beremuts had hij op en een zak op den rug: en het gezicht dusdanig schuil achter een zijden doek, dat slechts de oogen bloot kwamen. De kinderen drongen dicht opeen; maar toen ze zagen, dat hij de oude schanslooper van omke aan had, die rondom benaaid was met koek, Hamburger krakelingen en met speelgoed en appels, waagde de oudste het om snel een stuk er van weg te grissen; en toen plukten ze hem alles van de kleeren af, tot de knoopen toe."
Thans nog even de offerkoeken. J. H. Halbertsma kende ze nog in zijn jeugd, als zijnde „ronde broodjes van fijn tarwemeel met eenig stroop daarin". Nu kent men ze niet meer, maar kwam er meer algemeen „sûkergûd" en taaitaai en „oranjekoeken" voor in de plaats. Wel zijn in heel Friesland dagelijks „sjerpbôltsjes" te krijgen.

Meer wil ik niet verhalen van dit feest, aangezien er dan teveel ruimte wordt geëischt. Hun, die er belang in stellen zou ik wel een literatuurlijstje kunnen zenden.
Echter heb ik terloops eenige andere dingen ontdekt, die ik onder de aandacht wil brengen, alhoewel het onderzoek hierover nog in vollen gang is.
Bij het opmaken van een lijst van de heiligen, waaraan de oude kerken van Friesland gewijd zijn, welke lijst nog zeer onvolledig is, bleek mij, dat er in elk geval 7 gewijd zijn aan Sint Pieter, n.l. Eestrum (XIII A), Garyp, Grouw (XII A), Jouwswier (XIII), Pietersbierum, Ureterp (XIII B), Wanswerd (XIII). De getallen geven den bouwtijd aan van de oudste deelen, volgens de, overigens vrij slordig samengestelde, „Voorloopige lijst van Monumenten in Friesland". Zooals bekend, plachten de bekeerders de oude godsdienstplechtigheden te vervangen door gelijksoortige christelijke. Daarom leek het mij niet ongewenscht na te gaan, of genoemde plaatsen ook in een bepaalden stand ten opzichte van elkaar lagen, op z.g. heilige lijnen dus. Bijgaand kaartje laat het resultaat zien. Grouw, Garijp en Eestrum (de Eesten) liggen op één lijn. Deze snijdt in „de" Bergumermeer h.w.s. een grooten steen. Er liggen of lagen twee enorme keien hierin en ten spoedigste zal worden nagegaan waar nauwkeurig, aangezien ons nog een lijn bekend is die over het Bergumermeer loopt.
De lijn Grouw-Ureterp loopt nauwkeurig West-Oost. Loodrecht hierop, dus Zuid-Noord loopt die van Grouw-Wanswerd. Bovendien kan (niet in kaart gebracht!) ook een lijn Wanswerd-Jouwswier-Pietersbierum getrokken worden, die, voorloopig althans, geen duidelijke functie vertoont.
Voorwaar een mooi succes dus: een 7-tal plaatsen, waarvan de kerken aan éénzelfden heilige, die in de plaats treedt van voorjaars- en zomerzonnewendecultus, gewijd zijn, zijn door lijnen, die min of meer een functie vervullen, te verbinden!
Over onderdeelen van deze lijnen hoop ik later nog iets mede te kunnen deelen. Vooreerst heb ik voldaan aan de mij gestelde taak om aan te toonen, dat een lijst van patronen en schutsheiligen zeer merkwaardige dingen kan opleveren.

Boekbespreking

Bij van Loghem Slaterus Uitg. Mij. te Arnhem verscheen van dr. P. J. Waardenburg „Het rassenvraagstuk in onzen tijd". Hoewel de uitgeefster ons op onze aanvraag geen besprekingsexemplaar meer kon toezenden — gelijk zij ons schreef— willen wij er toch een en ander over zeggen.

Het b e l e v e n van het volksche ontwaken en het b e l e v e n van het herboren rasbewustzijn, is iets heel anders dan het van buitenaf gadeslaan dezer dingen, iets anders ook dan een belangstellend gadeslaan. Want beleven is iets anders dan belangstellen; beleven raakt ons allerbinnenste; belangstelling gaat meestal niet verder dan den buitenkant.

Wanneer een ernstig man der wetenschap, die in de erfelijkheidsleer doorkneed is en actief deelneemt aan het oplossen van vraagstukken op dat gebied, over „Het rassenvraagstuk in onzen tijd" schrijft, dan wil dat nog niet zeggen, dat hij „het herboren rasbewustzijn", zooals wij het noemden, beleeft — en dr. Waardenburg doet dat dan ook niet.

Wat is zijn standpunt? „Een wetenschappelijk en principiëel", zonder zich in te laten „met de politieke zijde dezer vragen" (blz. 19).

Aan dit laatste houdt hij zich; wat men onder wetenschappelijk standpunt verstaat behoeft niet omschreven te worden; maar welk is zijn principiëele standpunt? Weliswaar wordt dit nergens scherp omlijnd, maar telkens komt het naar voren, waar de schrijver van zijn antipathie tegen een bepaalden kant in den aanleg van het Noordras blijk geeft, den strijdlustigen wikinggeest met het hooggespannen eergevoel.

Wat stelt hij hier tegenover? „Humaniteit", d.i. „cultuur in den waren zin des woords" (blz. 167). Wij willen hier niet op ingaan, doch op iets anders wijzen, dat hier echter wel mee samenhangt en waar het wetenschappelijk standpunt in 't gedrang komt; dat is het verband tusschen rasvermenging en cultuur.

Als man van de „humaniteit" zoekt hij naar „de menschheid" en naar het algemeen menschelijke, en het zou een steun voor deze opvattingen zijn, indien vast kwam te staan, dat alle menschen van dezelfde voorouders afstamden. Nu is het meerendeel van de mannen der wetenschap geneigd dit aan te nemen, maar algemeen wordt dit toch nog niet erkend, en het materiaal dat het een of het ander zou moeten bewijzen, is voorloopig nog geheel onvoldoende.

Dr. W. spreekt echter zonder meer van de menschheid „die toch één gemeenschappelijken oorsprong had" (blz. 47). Van groot belang is dit op zichzelf niet, maar het is wel kenmerkend voor dezen schrijver.

Erger wordt het echter, wanneer telkens en telkens weer wordt gezegd of gesuggereerd, dat rasvermenging bevorderlijk is voor cultuur, of dat de ondergang van culturen „meer op zielkundige dan op biologische oorzaken" berust (blz. 55) en wanneer deze dingen zóó gezegd worden, dat de argelooze lezer tot de gevolgtrekking komt, dat rasvermenging geen kwaad, eerder een deugd is.

Hiermee hangt samen, dat de schrijver het verband tusschen lichamelijk en geestelijk zoo los mogelijk wil zien en ook dit hangt weer samen met zijn principieele standpunt.

Wel kan men zelfs uit zijn eigen boek een en ander verzamelen, om het standpunt te bestrijden, maar het schijnt of hij de consequenties niet aandurft. Doch dat is het niet. Dr. W. heeft durf genoeg; maar zijn wereldbeschouwing, zijn „ethisch humanisme" doet hem overal zoeken in een richting die tegenovergesteld is aan de onze en dan komt daar bij, dat hem iets ontbreekt, dat ik niet anders weet weer te geven dan met het woord „scheppingsvermogen". Scheppingsvermogen is op alle cultuurgebied onmisbaar, het is niet het voorrecht van den kunstenaar alleen. Wie het rassenvraagstuk wil zien, moet hier iets van hebben, want het rassenvraagstuk — en daar handelt dit boek toch over — omvat meer dan erfelijkheidsleer, het ontstaan van rassen en een stortvloed van historische gegevens. Wanneer men hierbij stil blijft staan, krijgt men een berg van feiten te zien, maar geen „beeld"; een chaos, maar geen „schepping". Deze feitenberg kan belangwekkend zijn, maar helpt ons niet bij de vorming van ons wereldbeeld — tenzij dat wij dien berg zelf scheppend weten te vormen. Doch wij verwachten dat nu juist van den schrijver zelf en wachten hierop in dit boek te vergeefs.

In een lezenswaardig artikel zegt Mr. H. Reydon*): „Deze nieuwe wetenschap der rassenkunde, eenmaal toegepast op de geheele geschiedenis in haar vollen omvang, heeft geleid tot een andere waardeering der feiten, die in een geheel nieuw licht kwamen. Ook op de geschiedenis der oudheid viel daarbij nieuw licht: in de wirwar van volkeren van het praehistorische Voor-Azië werden groote lijnen zichtbaar. Wat eerst een zinloos gebeuren leek, kreeg zin nu men er de bekende rasfactoren zich in zag uitwerken."

Wanneer het streven echter kennelijk is, aan het Noordras toch vooral niet een te groote beteekenis toe te schrijven en de meening, dat dit ras de schepper van een belangrijk deel der groote culturen is geweest en thans nog de drager is van de z.g. Europeesche cultuur, belachelijk wordt gemaakt — ja, dan is het ook moeilijk het nieuwe licht (waar Reydon van spreekt) te doen schijnen over den chaos en die te scheppen tot het nieuwe wereldbeeld.

Het streven van dit boek gaat in tegengestelde richting en wij zien hier weer eens duidelijk voor ons, hoe wetenschap en wereldbeschouwing niet uiteen te houden zijn, hoe zij elkaar moeten beïnvloeden.

Op onjuiste voorstellingen, die wetenschappelijk niet te rechtvaardigen zijn, komen wij een volgenden keer terug.

N.

*) Nieuw Nederland 1938. Jan.-nummer.

DER VADEREN ERFDEEL

Briefadres: Hoofdweg 4, Amsterdam.

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" heeft ten doel mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen van het Nederlandsche volk den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.

Naast het maandblad „De Wolfsangel" laat zij verschillende uitgaven uitkomen.

Het doen houden van lezingen en voordrachten, het vormen van plaatselijke werkgroepen en het organiseeren van bezichtigingen behoort mede tot haar werkzaamheid.

UITGAVEN: Het verband tusschen Ras en Kultuur, door H. Laagland f 0,25

Eenige correctie op Nederlandsche geschiedschrijving, door H. J. Popping „ 0,45

IN VERKOOP: Het Rassenvraagstuk, door een katholiek gezien, door A. Decleene. Uitg. De Schelde, Antwerpen „ 0,60

Bestellingen bij Der Vaderen Erfdeel, Hoofdweg 4, Amsterdam-W.

Het verschijnen van de uitgave „Levend Verleden" is tot ons leedwezen door technische oorzaken aanmerkelijk vertraagd. Wij hopen dat het werk nu spoedig het licht zal zien. Reeds kwamen verscheidene bestellingen binnen. Het met ruim 400 afbeeldingen verluchte boek kost f 3.90. Men kan zijn bestellingen reeds thans opgeven aan de stichting „Der Vaderen Erfdeel".

Alle briefwisseling betreffende inteekening enz. gelieve men te zenden aan: Beheer De Wolfsangel, postbus 51, Leiden.

Alle briefwisseling betreffende inhoud, bijdragen enz. aan: Opsteller De Wolfsangel, Postbus 51, Leiden.

Betalingen op postgiro no. 307867 ten name van „Der Vaderen Erfdeel", Hoofdweg 4, Amsterdam.